

50 JAAR STEMRECHT VOOR VROUWEN.

WIE WIL ER (G)EEN TICKET VOOR HET SPEKTAKEL?

Anarcha-feministische bedenkingen met het oog op werkelijke politieke participatie

Hilde Verschaeve¹

SUMMARY - *Time to go beyond the 50th anniversary of the women's vote: an anarcha-feminist plea for actual political participation.* - This article criticizes the content of the celebrations concerning the fiftieth anniversary of the women's vote in Belgium. It is argued that far too much attention is directed to the political representation of women. As a result of this, a deeper understanding of feminism and politics is blocked. Using anarchist and feminist ideas, the author mainly puts forward two elements. Firstly: essentialist thinking is fragmented, superficial and doesn't guarantee progressive social change. And secondly: only a politics of active participation and attention for all relations of domination and subordination can lead to real emancipation. It is stressed that this should happen in a framework that consistently questions all dualities and hierarchies.

Inleiding

We schrijven 1998. Vijftig jaar geleden werd aan vrouwen het stemrecht toegekend. Tijd voor menigeen om deze 'verworvenheid' te vieren. Her en der worden activiteiten ingericht ter evaluering van dit historisch gegeven. Opvallend aan deze festiviteiten is de nadruk die gelegd wordt op 'vrouwen in de politiek', meer specifiek 'vrouwelijke politica'². Dit lijkt mij een eerder selectieve invulling van het gegeven 'stemrecht voor vrouwen', aangezien deze benadering een diepgaande evaluatie of waardering van 'vrouwen en politiek' in de weg staat daar zij enkel nadruk legt op de vertegenwoordiging van vrouwen.

In wat volgt wil ik op zoek gaan naar de actualiteit van de kritiek, die ten tijde van de vraag naar vrouwenstemrecht geuit werd. Meer specifiek zal hier gekeken worden naar de visie van Emma Goldman, die zich in het begin van deze eeuw als tegenstandster profileerde. Aan de hand van enkele sleutelpunten wordt vervolgens een hedendaagse kritiek op 'vrouwen en politiek' uitgewerkt, gebruik makende van bijdragen uit feministische hoek, anarchistische geschriften en recente theorieën betreffende 'radicale democratie'. Zo

1 Hilde Verschaeve is als assistente verbonden aan de vakgroep Strafrecht en Criminologie, Universiteit Gent. Met dank aan Mieke voor het nazien van de tekst.

2 Zie bijvoorbeeld de brochure '50 jaar vrouwenstemrecht 1948-1998' uitgegeven door het Adviescomité voor gelijke kansen van de Senaat.

hoop ik tot een omstandige kritiek op het spektakel rond 50 jaar vrouwenstemrecht te komen.

1. Emma Goldman: eigentijds?

We schrijven 1911. Emma Goldman (1869-1940), anarchiste, schrijfster en acti-viste, publiceert *'Anarchism and other essays'* met daarin onder andere een artikel waarin zij haar kritiek op het streven naar het verkrijgen van vrou-wenstemrecht uit de doeken doet. (Goldman, 1911) Ook belangrijk voor ons thema is haar essay uit 1906 over 'de tragiek van de vrouwenemancipatie'. (Goldman, 1982) Goldman beschrijft stemrecht als een moderne fetisj. Ten eerste weigert zij stemrecht als een recht te zien aangezien het volgens haar gaat om "[...] *the most brutal imposition for one set of people to make laws that another set is coerced by force to obey [...]*". (Goldman, 1911: 202) Goldman is met andere woorden consequent in haar anarchisme³ en heeft fundamentele problemen om ook voor vrouwen dit vertegenwoordigingssysteem, dat van mensen sla-ven maakt, te bepleiten. Het stemrecht berooft individuen van hun integriteit en zelfvertrouwen. Natuurlijk moeten vrouwen gelijke rechten hebben, doch stemrecht is daartoe geen optie, want immers geen recht maar een verdruk-king. Dit brengt haar ertoe te stellen dat de suffragettes geen kaas gegeten hebben van echte gelijkheid. Er kan immers geen gelijkheid zijn tussen politiek superieuren en inferieuren.

Ten tweede is het volgens haar fictie te geloven dat vrouwen de politiek zouden veranderen. Dit veronderstellen zou betekenen iets puur maken dat niet vatbaar is voor purificatie. Vrouwen zouden de politiek niet slechter maken, maar ook niet beter. Goldman is zeker geen tegenstandster van vrou-wen, hoewel ze beseftte dat dit zo zou geïnterpreteerd worden. Zij is er echter van overtuigd dat "*Her development, her freedom, her independence, must come from and through herself. [...] Only that, and not the ballot, will set woman free [...]*". (Goldman: 1911: 217) Een eigentijdse vertaling van beide kritiekpunten stelt de volgende twee problemen centraal: ten eerste vrouwen en politieke participa-tie en ten tweede essentialisme.

2. Essentiële vrouwelijke politiek?

We schrijven 1998. De vraag of vrouwen al dan niet 'anders' aan politiek doen is (sinds de erkenning van hun capaciteit tot politieke participatie) niet uit de lucht geweest. Zeker naar aanleiding van de jubileumviering van het vrou-wenstemrecht staat dit thema weer volop in de belangstelling. Zo stelt se-

3 Anarchisme wordt hier opgevat als een amalgaam waarin de volgende ideeën centraal staan: het bewerkstelligen van sociale verandering (meestal doorheen directe actie), die streeft naar een egalitaire, door diversiteit gekarakteriseerde maatschappij zonder hiërarchi-sche relaties en zonder geïnstitutionaliseerde autoriteitsmodellen; persoonlijke vrijheid en sociaal leven zijn niet mutueel tegengesteld maar interdependent en wederzijds ondersteu-nend (vrij naar Ackelsberg, 1997: 159-160)

natrice Vera Dua in een opiniestuk dat "[...] vrouwen nu eenmaal een andere inbreng hebben en het politieke bedrijf op een andere manier invullen [...]". (Dua: 1998) Journalist Derk Jan Eppink daarentegen vindt meer vrouwen in de politiek nodig, maar denkt niet dat dit de politiek essentieel anders zou maken. (Eppink: 1998)

Deze controversie heeft alles te maken met feministische discussies betreffende de essentie 'Vrouw'. De laatste jaren gaan steeds meer stemmen op die stellen dat het niet langer opgaat om het te hebben over 'dé Vrouw' of 'Vrouwen' alsof dezen allen bezitsters zouden zijn van gedeelde 'essentiële' eigenschappen; alsof het Subjekt 'Vrouw' duidelijk identificeerbaar zou zijn en de gemeenschappelijke noemer van 'alle' vrouwen zou uitmaken. Deze claim is er voornamelijk gekomen van vrouwen die zich niet terugvonden in de vooropgestelde westerse, 'witte', middenklassevisie op de vrouw, die tot dan toe de essentie 'Vrouw' uitmaakte. Zij stelden dat 'dé Vrouw' een construct is en dat het verdrukkend is onder deze noemer te spreken in naam van 'alle' vrouwen, daar geen essentiële gemeenschappelijkheid in deze term terug te vinden is.⁴ Volgens Elizabeth Spelman zijn categorieën zoals klasse, gender, etniciteit, leeftijd,... sociale constructies die geen essenties of naturen reflecteren doch daarentegen duiden op relaties van privilege en ondergeschiktheid. (Spelman geciteerd in Young, 1995: 189)⁵ Omdat verondersteld kan worden dat nieuwe conceptualisaties van 'dé Vrouw', die bijvoorbeeld wel rekening houden met zwarte, lesbische en andere vrouwen, nooit in staat zullen zijn te anticiperen op nog niet (h)erkende exclusies, is het logischerwijze aangewezen dergelijke essentiële noties niet langer te hanteren.

Deze terechte kritiek heeft onvermijdelijke consequenties voor onze thematiek: het is niet vol te houden dat vrouwen essentieel 'anders' (dan mannen) aan politiek zouden doen wegens afwezigheid van enige essentie. Volgens mij kan het fenomeen 'vrouwen doen anders aan politiek' eerder aan 'vrouwen *willen* anders aan politiek doen' toegeschreven worden. Dit fenomeen beschouw ik dan als een historische erfenis, die bestaat uit een verhoogd bewustzijn wat betreft het politieke bedrijf. Dit bewustzijn is mijns inziens grotendeels het gevolg van de outsider-status van vrouwen: vrouwen zijn 'de Andere', zij zijn niet 'de norm'. Als je van de norm afwijkt, ben je de Andere, niet omwille van je essentialiteit, maar door je anders-zijn. Dit geldt ontegensprekelijk ook binnen de politiek. Een andere verklaring voor de hypothese dat vrouwen 'anders aan politiek *willen* doen' is volgens mij te vinden in de constructie/socialisatie/conditionering van vrouwen binnen de private, zorgende, consensuele, overleggende sfeer (zij het thuis of in kleinschalige, lokale projecten). Het gevolg hiervan is dat zij, eens insider in die andere sfeer, zo'n manier van politiek propageren, die hen meer ligt dan de afstandelijke, harde (manne-

4 Dit betekent natuurlijk niet dat vrouwen niet langer gezamenlijk kunnen optreden. Ze kunnen dit echter enkel doen vanuit strategisch oogpunt door het vormen van tijdelijke, veranderlijke coalities.

5 Het is volgens mij niet toevallig dat zwarte feministes (bell hooks bijvoorbeeld) bijna steeds evenveel aandacht besteden aan etniciteit als aan gender, dit terwijl westerse 'witte' feministes zich dikwijls enkel tot gender beperken.

lijke?) politiek, en dat ze wensen de politiek in die richting te beïnvloeden/veranderen. Een dergelijke overtuiging en *wens* tot verandering is dus niet gestoeld op essentieel vrouwelijke kenmerken doch op de (historische/sociale/culturele) constructie tot Vrouw.

Deze overtuiging, die verwordt tot een informele code van vrouwen om het anders te willen doen, is op zichzelf natuurlijk wel positief, doch al te vaak is ze geënt op impliciet of expliciet veronderstelde vrouwelijke karakteristieken. Hierbij wordt te weinig gereflecteerd over de *wenselijkheid* en de *haalbaarheid* van deze 'andere' politiek, de *inhoud* van een andere politiek (betreft het enkel vrouwen bijvoorbeeld), de *conditionering* van deelname aan de macht en de wenselijkheid van een *echt alternatief*. Volgens mij is deze roep voor een 'andere politiek door vrouwen' daarom misleidend aangezien ze fragmentair en oppervlakkig is en daardoor dikwijls fundamentele elementen versluiert of verzwijgt.

3. Andere politiek? Feministische politiek?

Voortbouwend op wat hierboven werd gezegd, dringt een andere terminologie zich op. Het heeft immers weinig zin ons toe te spitsen op 'vrouwen en politiek' (wegens gebrek aan essentie). Dat zou enkel leiden tot weinig substantiële, inhoudsloze en nietszeggende oprispingen, losse flodders. Een meer pertinente vraagstelling betreffende onze thematiek is volgens mij terug te vinden in de politieke relevantie van feminisme.⁶ Welke relevantie heeft feminisme voor een evaluatie van 50 jaar vrouwenstemrecht? Deze shift in terminologie betekent tevens dat we het nu verder over progressieve sociale verandering kunnen hebben.⁷ Sociale verandering zie ik hier als elke beweging/praktijk/verwezenlijking die bijdraagt tot het uitbannen van elke sociale verdrukking.

Laat mij nu Emma Goldmans voornaamste argument tegen het vrouwenstemrecht hernemen: vrouwenstemrecht draagt niet bij tot maatschappelijke verandering, want het is ingeschreven in hetzelfde systeem dat politiek superieuren en inferieuren creëert. Nu lijkt het mij niet erg zinnig hier een betoog te ontspinnen aangaande het al of niet wenselijk zijn van stemrecht. Dit debat zou totaal andere punten aanraken dan degene waar ik het hier wil over hebben. Bovendien zou het nogal naïef zijn te stellen dat sociale verandering momenteel bewerkstelligd zou kunnen worden door het simpelweg afschaffen van het stemrecht, door het terugdraaien van de klok dus. Ook de discussie omtrent stemrecht/stemplicht verandert wezenlijks niks aan het soort politieke participatie dat onze westerse welvaartsstaten kenmerkt. Wat echter vanuit de huidige situatie wel geschikt lijkt, is het zoeken naar hoe we vanuit deze situatie

6 Feminisme staat hier voor theorieën/praktijken die gelijkwaardigheid voor vrouwen en mannen propageren en nastreven.

7 Dit wil ook zeggen dat hier geen aandacht besteed wordt aan bijvoorbeeld 'extreem-rechtse vrouwen en politiek'; ook niet aan een 'andere' politiek die er enkel op uit is betere vergadertijden af te spreken, vriendelijker met elkaar om te gaan, ...

kritieken kunnen construeren die het resultaat van deze situatie in vraag stelt. Dit kunnen we doen door te kijken bij wie de macht zich bevindt, in welke mate en hoe ze gehanteerd wordt. Mijn betoog zal zich toespitsen op de overtuiging dat werkelijk progressieve sociale verandering slechts verwezenlijkt kan worden door macht te decentraliseren en door mensen aan te moedigen actief te participeren en de beslissingsmacht opnieuw in het kamp van deze basisparticiperende gemeenschappen te leggen.

Wat is nu voor feministes het belang van deze vraag? Dit belang is rechtstreeks verbonden met de volgens mij onlosmakelijke samenhang van het feministisch thema (man/vrouw) met alle andere breed-maatschappelijke thema's (etniciteit, klasse, seksuele voorkeur, nationaliteit,...). Dit houdt in dat het niet langer mogelijk is te pretenderen dat feminisme *enkel* met de man/vrouwdichotomie te maken heeft. Het is veeleer zo dat de voornaamste bijdrage van het feminisme ligt in het wijzen op de gevolgen van binaire constructies. Duale constructies die er ontegensprekelijk toe leiden dat de ene pool (de norm) een hogere waardering toegeschreven wordt dan de andere. Oorspronkelijk lag het feministisch zwaartepunt op de tegenstelling man/vrouw. De diepgaande analyses van deze bipolariteit hebben geleid tot een bewustzijn betreffende het belang van *alle* bipolaire constructies. Dit parallellisme tussen diverse tegenstellingen is niet enkel gestoeld op frappante overeenkomsten op het vlak van analyse (vele bevindingen betreffende de bipolariteit man/vrouw gaan bijvoorbeeld ook op voor de bipolariteit wit/zwart, autochtoon/allochtoon, legaal/illegaal,...), het zit eveneens vevat in het samengaan, het verstrengeld zijn van de multiële geconstrueerde bipolariteiten in de concrete geleefde werkelijkheid. Toegepast op de man/vrouw-tegenstelling lijkt het mij evident dat de emancipatie en bevrijding van vrouwen slechts mogelijk zijn mits vrouwen (en mannen) ook op het vlak van andere subjectposities bevrijd zijn. Laat mij dit aan de hand van een imaginair voorbeeld duidelijk maken: een vrouw heeft het (formeel) voor mekaar gekregen dat zij dezelfde job ('gelijke kans') kan krijgen als een man, doch terzelfder tijd wordt zij door haar werkgever schromelijk uitgebuit of kan zij geen huis verkrijgen daar zij 'niet-blank' is, wordt zij in haar straat niet getolereerd wegens haar lesbisch zijn, wordt zij het land uitgezet omdat ze 'illegaal' is,... Dit is echter wel de finaliteit van een 'gelijke kansen'-beleid (voor vrouwen en mannen): een liberaal feminisme zonder aandacht voor andere verdrukkingen. Het resultaat is dan gelijkheid van mannen en vrouwen binnen hun klasse, etniciteit, seksuele voorkeur, burger-status, ...⁸ Dit is een horizontale gelijkheid die zich helemaal niet bekommert om verticale (on)gelijkheid: zijn de vrouwen van de lager gewaardeerde echelons ook gelijk aan de vrouwen van de hoger gewaardeerde echelons? Wanneer niet ook verticale gelijkheid gegarandeerd kan worden, krijgen we dus te maken met een merkwaardige, partiële vorm van gelijkheid. Horizontale gelijkheid kan dan ook nooit de basis vormen voor een tastbare emancipatie/bevrijding van vrouwen. Martha Ackelsberg zegt hierover: "[...] *that the*

8 We kunnen ons bijvoorbeeld de vraag stellen welke van beide het meest verwant zijn: de vrouwelijke politica en de mannelijke politicus of de vrouwelijke politica en de vrouwelijke schoonmaakster?

focus of analysis (and of resistance) need not be on any single relationship of domination and subordination (that is, one based on class, on race, on gender, on age, or on religious affiliation, for example), but rather on relations of domination and subordination as such [...]" (Ackelsberg, 1997: 164)

Een gelijkaardige argumentatie vinden we, naast de anarcha-feministes,⁹ ook terug bij feministes zoals bijvoorbeeld Chantal Mouffe. In haar pleidooi voor radicale democratie doet zij een oproep aan "[...] *feminists who are committed to a political project whose aim is to struggle against the forms of subordination which exist in many social relations, and not only in those linked to gender [...]*". (Mouffe, 1992: 382) Mouffe wijst feministische politieken, die specifieke eisen omtrent de belangen van vrouwen (zouden) uitdrukken of die specifieke vrouwelijke waarden als model voor democratische politieken (zouden) vooropstellen, van de hand omdat net de articulatie van meerdere, verschillende democratische strijden aan elkaar gekoppeld, een project van radicale en pluralistische democratie mogelijk zou maken. Samen met Mouffe vind ik dat een feministische politiek moet plaatsvinden binnen een bredere articulatie van eisen.

Op basis van deze argumenten meen ik te kunnen stellen dat een feministische visie op politiek zich dringend zou moeten beraden over waar zij precies de loci voor maatschappelijke actie wil situeren.

4. Voorstel tot consequente politiek

Volgens sommigen is het beleidsniveau dé plaats waar deze maatschappelijke actie zich moet situeren. Zij eisen pariteit, waarbij gesteld wordt dat vrouwen in gelijke mate (als mannen) in de politieke structuren vertegenwoordigd moeten zijn. Deze eis heeft volgens mij slechts symbolische waarde voor een strategie gericht op bredere sociale verandering. De eis gaat niet verder dan een numerieke logica¹⁰ en biedt daarom geen kwalitatieve garanties. Deze eis is dan ook in twee bedjes ziek: enerzijds bouwt ze verder op essentialistische noties als zouden 'dé belangen van vrouwen' beter gediend zijn met 'vrouwelijke' vertegenwoordigers; anderzijds versterkt zij het geloof als zouden vrouwen in se 'anders' aan politiek doen. Wat pariteit helemaal niet kan bieden is een garantie op strijd tegen (niet-numerieke) onderdrukkingen. Bovendien stelt deze eis zich helemaal geen vragen bij de aard en de kenmerken van het te bespelen instrument en houdt zij er geen rekening mee dat de partituren beperkt zijn. Het liedje klinkt voor mij dan ook vals. De eis voor pariteit mag dan wel (kwantitatief) legitiem lijken, toch kan ze mij wegens haar gebrek aan engagement niet motiveren.

Onder welke omstandigheden kan de roep tot politieke participatie van vrouwen dan méér dan een symbolische betekenis hebben? Een eerste voor-

9 Anarcha-feminisme is zoals de term het zelf zegt een samengaan van anarchisme en feminisme. De aanhang(st)ers ervan stellen ofwel beide elementen als even belangrijk, ofwel menen ze dat het ene het andere onlosmakelijk inhoudt.

10 Machtskritiek wordt hier herleid tot een kritiek op de *gelijke verdeling* van de macht.

waarde heb ik hierboven reeds uitgewerkt. Het betreft een besef van het feit dat een feministische politiek niet blind kan zijn voor andere verdrukkingen (naast gender). Een tweede voorwaarde die ik hieraan wil koppelen –en die een logisch gevolg is van de eerste– is een besef van de manier waarop tegen deze verdrukkingen gereageerd wordt. Het is mijn overtuiging dat dit niet langer kan zonder dat tevens de geijkte politieke beslissingsstructuren in vraag gesteld worden. Wanneer hier geen aandacht aan besteed wordt, zal participatie van vrouwen niet wezenlijk bijdragen tot sociale verandering/emancipatie/bevrijding. Dit bewerkstelligen behoeft geen radicale ommekeer doch veeleer een verdergezette feministische kritiek, congruent aan wat ik eerder de voornaamste bijdrage van het feminisme noemde: een radicaal in vraag stellen van geconstrueerde dualiteiten. Een dergelijke kritiek concentreert zich rond elke vorm van dualiteit/hiërarchie om deze vervolgens te problematiseren. Dit gaat verder dan een analyse betreffende macht,¹¹ daar zij zich in de eerste plaats toespitst op het moment dat aan macht voorafgaat: de locus waar dualiteiten geconstrueerd worden. Slechts door en in deze geconstrueerde dualiteiten –die zoals we reeds eerder vermeld hebben geen essentiële verschillen/kenmerken representeren– verkrijgt men een hiërarchie, op basis waarvan vervolgens waarde/macht aan of door de ene pool wordt toegekend, toegeëigend en uitgeoefend. Ik ga akkoord met Martha Ackelberg wanneer zij stelt dat *“A focus on hierarchy can lead to exploration of the multiplicity of relations of domination and subordination, and of the connections among them.”* (Ackelsberg, 1997: 158-159).

Nu is deze analyse natuurlijk niet nieuw; we kunnen ze terugvinden bij verschillende (vooral post-structuralistische/feministische) auteurs. Wat ik echter bij deze auteurs zelden terugvind, is het consequent toepassen van deze kritiek, van dit centraal stellen van een problematisatie van hiërarchie. Zo gebeurt dit volgens mij niet of onvoldoende wat het politieke en beleidsterrein betreft. Deze vaststelling noopt ons tot een revitalisering van de dualiteit tussen politiek superieuren en inferieuren zoals omschreven door Emma Goldman. Een optiek die ervoor kiest alle relaties van dominantie en onderschikking aan een kritische analyse te onderwerpen, kan met andere woorden niet voorbij aan het analyseren van de parlementaire vertegenwoordiging.

5. Werkelijke participatie!

In overeenstemming met de werkwijze die gevolgd wordt bij het streven naar opheffing van dualiteiten ter emancipatie van de ‘Andere’, namelijk het deconstrueren van deze veronderstelde dualiteit, kunnen we ook hier stellen dat we nodig toe zijn aan het deconstrueren van de dualiteit tussen politiek inferieuren en superieuren.

Een parlementaire democratie werkt met een vertegenwoordigingssysteem

11 De complexiteit van macht (zoals onder andere door Foucault naar voor gebracht), vraagt op zich reeds andere analyses van macht. Deze materie vormt echter een discussie op zich en het is dan ook onmogelijk om hier dieper op in te gaan binnen het bestek van dit artikel.

dat logischerwijze twee soorten mensen creëert: van de enen wordt verwacht dat zij zichzelf en hun belangen laten delegeren en behartigen door anderen. Eens de inferieuren hun zelfbeschikking (via het stemrecht) afgestaan hebben aan de superieuren (vertegenwoordigers), komen zij er omzeggens niet meer aan te pas.¹² Vanaf dan moeten zij zich voor een periode van 4 of 6 jaar schikken naar de beslissingen van de politieke elite. Wat vooral schadelijk is aan deze praktijk, is dat men hierdoor de betrokkenheid van de inferieuren (het kiesvee) tot nul terugbrengt. Zodoende heeft/geeft men geen enkele garantie dat mensen hun eigen situatie in de hand (kunnen, mogen of willen) hebben: zij hebben geen zeggenschap, greep of invloed want zij *worden* geregeerd. Hieruit volgt onvermijdelijk dat mensen afstand nemen en aan de zijlijn blijven staan.

Inferieur zijn betekent dus geen 'stem' hebben, ondanks het feit 'stemrecht' te hebben wat bovendien het gevoel creëert *zelf* te hebben beslist. Deze *beslissingen* beperken zich echter tot eenmalige keuzes voor partijen en politiciers, die nadien autonoom beschikken. De meeste inspanningen voor politieke betrokkenheid van 'de burger' vallen dan ook meestal in verkiezingstijden te situeren; hierbuiten klaagt men doorgaans over de apolitieke ingesteldheid en de desinteresse van het kiesvee. Aan de oorzaak van deze desinteresse, met name een gecreëerd gebrek aan betrokkenheid, wordt echter geen aandacht besteed. Voeg hier nog aan toe dat het voorspelbaar is dat diegenen die zich in de superieure positie bevinden enkel of bovenal tot doel hebben deze positie te verzekeren en te bestendigen, zoniet uit te breiden, en de ruimte voor participatie en zelfbeschikking (vooral van de Anderen) is totaal gebetonneerd. Progressieve sociale verandering is op deze manier omzeggens onmogelijk.¹³

Ondertussen is het trouwens nog maar de vraag of dit systeem in deze postmoderne tijden, waarin mensen zich niet langer in de eerste plaats in een zuil/klasse bevinden, doch veeleer op steeds wisselende subjectposities, nog langer houdbaar is. Partijpolitieke, aan traditionele zuilen vastgeklonken partijen hebben soms nog maar weinig affiniteit meer met de diversiteit van subjectposities die door mensen telkens opnieuw en veranderlijk worden ingenomen.¹⁴

De bedoeling van de deconstructie van het geconstrueerde verschil tussen politiek inferieuren en superieuren is dat ze zou moeten resulteren in werkelijke emancipatie en participatie van burgers. Deze politieke participatie staat (sinds de jaren '90) weer volop in de feministische belangstelling. Dit gebeurt vooral in het kader van een zoektocht naar nieuwe visies op burgerschap. Steeds vaker gaan stemmen op die pleiten voor een actiever burgerschap. Chantal Mouffe formuleert dit als volgt: "[...] *the aim of a radical democratic citizenship should be the construction of a common political identity that would create*

12 De anarchistische slogan die in verkiezingstijden steeds opnieuw het licht ziet, namelijk dat men mag/moet stemmen om vervolgens 4 of 6 jaar zijn/haar mond te moeten houden, verwoordt dit fenomeen.

13 Diezelfde redenering is terug te vinden in de slogan die stelt dat moesten verkiezingen iets kunnen veranderen, ze allang afgeschaft zouden geweest zijn.

14 Vandaar de populariteit van 'one issue' partijen en één witte betoging?

the conditions for the establishment of a new hegemony articulated through new egalitarian social relations, practices and institutions.". (Mouffe, 1992: 380) Het belang van deze discussies ligt voor deze bijdrage vooral in het participatieve, eerder dan in het burgerschap-aspect.¹⁵ Vooral de locus en de aard van deze participatie zijn hier van belang. Waar moet deze participatie plaatsvinden? Over welk soort participatie heeft men het hier? Met andere woorden: wordt deze participatie gelinkt aan een deconstructie van de opsplitsing tussen inferieuren en superieuren?

Feministes die het enkel hebben over participatie van vrouwen op het beleidsniveau hebben van deze link duidelijk geen kaas gegeten. In feite gaan ze er gewoonweg aan voorbij. Deze optie is echter niet houdbaar daar zij blind is voor andere dualiteiten dan de (numerieke) man-vrouw dualiteit en zoals we reeds hierboven gesteld hebben zet zij daarmee ook emancipatie op basis van de oorspronkelijke dualiteit (man/vrouw) op de helling. De link is dus onontbeerlijk. Het is met andere woorden voor feministes opnieuw uiterst belangrijk geworden om te gaan nadenken over de *kwaliteit* van participatie, participatie *aan wat*?

Hierbij is het uiteraard van belang om in herinnering te brengen dat dit thema natuurlijk niet nieuw is. Zo stelt Anna Yeatman: "*Historically, feminism has been a central politico-ethical force for the development of more democratic social relationships in both public and private domains. By democratic, I mean self-regulated or self-governed relationships.*". (Yeatman, 1997: 144) Vooral in de jaren '70 stond de zelforganisatie van vrouwen heel sterk in de belangstelling. Toen was een verhoogd bewustzijn en reflexiviteit betreffende participatie en beslissingsstructuren wél aanwezig.¹⁶ Dit heeft volgens mij in de eerste plaats te maken met het toenmalig besef dat vooral het actief participeren van vrouwen zou leiden tot hun emancipatie, tot een uitbraak uit de minderwaardige pool 'Vrouw'. Dat dit bewustzijn aan belang ingeboet heeft, lijkt mij vooral te wijten aan de inkapseling van de vrouwenbeweging. Het is volgens mij zelfs één van de voornaamste redenen waarom de vrouwenbeweging tout court aan belang ingeboet heeft. De boegbeelden/treksters richten zich immers niet langer op vrouwen, doch op het beleid (er moeten subsidies bekomen worden, in de plaats van het vroegere vrijwilligerswerk; men hangt de overtuiging aan dat verandering in de eerste plaats via het beleid verwezenlijkt moet/kan worden). Enerzijds resulteert deze aanpak in diverse 'symbolische overwinningen', bijvoorbeeld realisaties op het wettelijk vlak. De andere kant van de medaille is dat terzelfder tijd (of in feite hieruit voortvloeiend) de terugkoppeling naar en de enthousiasmering van vrouwen verwaarloosd wordt, waardoor een van de belangrijkste betrachtingen van de vrouwenbeweging volledig over het hoofd gezien wordt. Men stopt niet langer energie in het samenbrengen en mobiliseren van vrouwen, die door het eigen heft in handen te

15 'Burgerschap' op zich geeft immers ook steeds opnieuw aanleiding tot uitsluiting van niet-burgers. Zie bijvoorbeeld de frappante situatie waarin mensen 'zonder papieren' tot niet-burgers gebombardeerd worden. Zie ook de situatie waarin migranten verkeren.

16 Hier zijn mogelijke verbanden te leggen met het belang dat anarchisten traditioneel toekennen aan de consistentie van middelen en doelen, directe actie en propaganda van de daad.

nemen, doorheen praktijk, samen actief effectieve participatie creëren. Zo draagt men bij tot de reeds heersende sfeer van 'alles is zo ongeveer in orde', enkel nog een beetje de scherpste kantjes afronden, en wat nog niet in orde is zullen de overblijvende boegbeelden van de (niet-parlementaire) vrouwenbeweging wel bepleiten via lobbywerk bij de politica. Terzelfder tijd blijft zowat iedereen met hetzelfde ongemak zitten: er is misschien formeel wel veel veranderd doch de mentaliteit blijft achterop: veranderingen die van onderuit moeten gebeuren, die niet van bovenaf kunnen opgedrongen of afgedwongen worden, maar die in en doorheen een gemeenschap moeten waargemaakt worden. Een van de resultaten van deze evolutie is volgens mij dat de (feministische) vrouwengroepen aan de basis zo goed als verdwenen zijn en dus ook de band met vrouwen en dus ook de participatie van vrouwen.... Het enige antwoord dat hier momenteel op geboden wordt is een poging tot aanzwengelen van de politieke participatie van vrouwen (binnen de bestaande structuren). Participatie krijgt hier een wel erg enge invulling, die bovendien onderhevig is aan de "[...] *willingness to accept the constraints of what is politically expedient, that is, saleable to the electorate and to the Party.*" (Eisenstein, 1990: 102) Het is in de eerste plaats partijpolitieke participatie, een superieure participatie. Participatie aan de basis dient dan vooral als kweekvijver van waaruit men naar de top (het echte werk) kan doorstromen.

Besluit

Is wat hierboven gezegd wordt enkel oubollige romantiek? Laat mij toch duidelijk stellen dat het hier niet zozeer gaat over een gevoel van hoe schoon en hoe goed het vroeger wel was, toen de vrouwen nog samen zaten en zich engageerden... Het is veeleer een wrang gevoel dat de vrouwenbeweging het kind met het badwater aan het weggooien is, dat mij tot deze conclusies brengt, tezamen met een diepgaande bekommernis om op alle maatschappelijke terreinen meer participatie te bepleiten. Het is mijn overtuiging dat werkelijke participatie binnen de bestaande politieke inferieuren/superieuren dualiteit nooit kan bewerkstelligd worden. Een dergelijke werkwijze leidt enkel tot afstand, onbetrokkenheid en desinteresse. Voor diegenen die zich momenteel in uitgesloten posities bevinden, betekent dit enkel nog meer uitsluiting. Het besef van het belang van werkelijke, actieve participatie, dat vooral bij de vrouwenbeweging en het feminisme reeds van in het begin aanwezig was, moet volgens mij dan ook dringend opgerakeld en nieuw leven ingeblazen worden. Zoniet zal dit bewustzijn verdwijnen tussen de plooiën van de partijpolitieke verlokkingen en het lobbywerk, die aan zelfbeschikking van vrouwen nog maar weinig ruimte bieden. Van 'empowerment' van vrouwen, en de daaruitvolgende kansen op diepgaandere sociale (mentaliteits-, cultuur-,...) veranderingen is dan geen sprake meer.¹⁷

17 Een interessante vergelijking zou kunnen gemaakt worden betreffende de arbeidersstrijd die door de vakbonden aan de arbeiders ontnomen/gestolen werd.

Daarom is het volgens mij van primordiaal belang om erop te hameren dat een feminisme dat zich enkel inlaat met het creëren van formele gelijkheid tussen mannen en vrouwen geen enkele garantie biedt op werkelijke progressieve sociale verandering: verandering die voor iedereen (en vooral voor de Anderen) betere condities schept en er alles aan doet om elke vorm van uitsluiting te bannen. Dit kan enkel door consequent alle geconstrueerde dualiteiten in vraag te stellen en te streven naar emancipatie en bevrijding van alle Anderen.

Zo ook dus wat betreft inspraak en participatie is het hoogstnodig dat we de dualiteit tussen politiek inferieuren en superieuren in vraag stellen. Dit moet ertoe leiden dat mensen zich betrokken en gestimuleerd voelen, participeren en meebeslissen. Participatie biedt bovendien het grote voordeel dat er confrontatie plaatsgrijpt. Vooral de confrontatie met de discoursen, praktijken en belangen van Anderen moet zorgen voor kennismaking met wat het bekleden van en verkeren in een Andere Subjectpositie betekent. Dergelijke participatie biedt met andere woorden meer garantie op insluiting van deze Anderen, op verandering.¹⁸

Tot slot wens ik nog eventjes terug te komen op de aanleiding tot deze bijdrage, namelijk de viering rond 50 jaar vrouwenstemrecht. Ik deel niet echt in de feestvreugde daar ik denk dat we radicaler moeten kiezen voor werkelijke participatie van vrouwen. Een keuze voor 'Empowerment' en emancipatie bewerkstelligd door vrouwen zelf en niet via de reeds platgetreden en doodlopende wegen van van bovenaf gecreëerde symbolische, formele en steeds partiële 'gelijkheid'.

We schrijven 1911. Emma Goldman schrijft: "*Her development, her freedom, her independence, must come from and through herself. [...] Only that, and not the ballot, will set woman free [...]*" (Goldman, 1911: 217). Paula D'Hondt deelt wellicht de mening van Emma Goldman niet, maar toch zegt ook zij in een interview naar aanleiding van 50 jaar vrouwenstemrecht: "*De vrouwen zijn vandaag de dag minder in politiek geïnteresseerd dan vroeger, toen ze nog niet over het stemrecht beschikten. Ik mis het echte vuur.*" (Brinckman, 1998)

Hopelijk zorgt deze bijdrage voor een beetje rook.

Literatuur

ACKELSBURG, Martha (1997), 'Rethinking anarchism/rethinking power: a contemporary feminist perspective' in SHANLEY, Mary Lyndon &

NARAYAN, Uma (eds.) (1997), *Reconstructing political theory: feminist perspectives*, Polity Press, Cambridge, 158-177

18 Concreet betekent dit dat er dringend nagedacht moet worden over discoursen en strategieën die mensen stimuleren om met Andere Subjectposities te sympathiseren.

- BRINCKMAN, Bart (1998), 'Voor een hostie', *De Morgen*, 2 maart 1998
- DUA, Vera (1998), 'Vrouwen in de politiek: meer dan discussie over quota's', *De Morgen*, 20 maart 1998
- EISENSTEIN, Hester (1990), 'Femocrats, official feminism and the uses of power' in WATSON, Sophie (ed.) (1990), *Playing the state : Australian feminist interventions*, Verso, London, 87-103
- EPPINK, Derk Jan (1998), 'Ook vrouwelijke politiek draait om macht', *De Standaard*, 28/29 maart 1998
- GOLDMAN, Emma (1911), *Anarchism and other essays*, Mother Earth Publishing Association, New York
- GOLDMAN, Emma (1982), *Essays en brieven*, Het Wereldvenster, Bussum (vertaling: Janneke van der Meulen)
- MOUFFE, Chantal (1992), 'Feminism, citizenship, and radical democratic politics' in BUTLER, Judith & SCOTT, Joan (eds.), *Feminists theorize the political*, Routledge, New York, 369-384
- 50 jaar vrouwenstemrecht 1948-1998* (s.d.), Belgische Senaat – Adviescomité voor gelijke kansen voor mannen en vrouwen, Brussel
- YEATMAN, Anna (1997), 'Feminism and power' in SHANLEY, Mary Lyndon & NARAYAN, Uma (eds.) (1997), *Reconstructing political theory: feminist perspectives*, Polity Press, Cambridge, 144-157
- YOUNG, Iris Marion (1995), 'Gender as seriality: thinking about women as a social collective' in NICHOLSON, Linda & SEIDMAN, Steven (eds.) (1995), *Social postmodernism: beyond identity politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 187-215